

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКОНОМІЧНИХ ХВИЛЬ ТА ЦИКЛІВ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ

THEORETICAL FUNDAMENTALS OF ECONOMIC WAVES AND CYCLES OF ECONOMIC DEVELOPMENT

У статті розглянуто теоретичні засади економічних хвиль та циклів розвитку економіки. Проведено аналіз розвитку основних концепцій і теорій циклічного розвитку економіки в історичному аспекті. Виділено основні причини циклічності в економіці. Доведено основні характеристики економічних циклів, притаманних для всіх країн з ринковою економікою. Обґрунтовано, що економічний цикл обумовлює економічний розвиток. Охарактеризовано коротко-строкові цикли Кондратьєва. Виділено причини проявів і існування циклічності. Визначено, що циклічний розвиток економіки є об'єктивною закономірністю. Аналіз теорій і концепцій циклічного розвитку свідчить про широкий діапазон поглядів науковців, що одночасно дає можливість обрати найбільш ефективні для кожної країни методи реагування на кризові явища з метою подолання негативних наслідків, породжених ними.

Ключові слова: циклічний розвиток економіки, економічний цикл, економічні хвилі; види циклів, фази циклу, криза, проциклічне регулювання.

В статье рассмотрены теоретические основы экономических волн и циклов развития экономики. Проведен анализ развития основных концепций и теорий циклического развития экономики в историческом аспекте. Выделены основные причины циклическости в экономике. Доказано основные характеристики экономических циклов, характерных для всех стран с рыночной экономикой. Обосновано, что экономический цикл обуславливает экономическое развитие. Охарактеризованы краткосрочные циклы Кондратьева. Выделены причины проявлений и существования циклическости.

Определено, что циклическое развитие экономики является объективной закономерностью. Анализ теорий и концепций циклического развития свидетельствует о широком диапазоне взглядов ученых, одновременно дает возможность выбрать наиболее эффективные для каждой страны методы реагирования на кризисные явления с целью преодоления негативных последствий, порожденных ими.

Ключевые слова: циклическое развитие экономики, экономический цикл, экономические волны; виды циклов, фазы цикла, кризис, проциклическая регуляция.

The article considers the theoretical foundations of economic waves and cycles of economic development. An analysis of the development of basic concepts and theories of cyclical economic development in the historical aspect. The main causes of cyclicity in the economy are highlighted. The main characteristics of economic cycles inherent in all countries with market economies are proved. It is substantiated that the economic cycle determines economic development. Short-term Kondratiev cycles are characterized. The reasons of manifestations and existence of cyclicity are allocated. It is determined that the cyclical development of the economy is an objective law. Analysis of theories and concepts of cyclical development shows a wide range of views of scientists, which also allows you to choose the most effective for each country methods of responding to crises in order to overcome the negative consequences caused by them.

Key words: cyclical economic development, economic cycle, economic waves; types of cycles, cycle phases, crisis, pro-cyclical regulation.

УДК 330.33.01

Жаворонок А.В.

к.е.н., асистент кафедри публічних, корпоративних фінансів та фінансового посередництва Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Постановка проблеми. У сучасних умовах економічні, фінансові та банківські кризи стали невід'ємною складовою розвитку світової економіки, а їх виникнення науковці пояснюють об'єктивними закономірностями, що притаманні ринковій економіці. За таких умов особливої актуальності набувають питання поглибленого дослідження сутності та природи кризових явищ, вивчення можливості їх передбачення, забезпечення ефективного функціонування економічних і фінансових систем на основі запровадження проциклічного регулювання економіки, а також реалізації системи заходів щодо подолання руйнівних наслідків криз. Як свідчить аналіз причин і форм прояву кризових явищ, у сучасних умовах вони можуть виникати як у реальному, так і у фінансовому секторі економіки. При цьому наслідки фінансових і банківських криз можуть бути ще більш руйнівними, ніж наслідки класичних криз XIX–XX століть, що, власне, й продемонструвала

світова фінансова криза 2008–2009 років, на подолання наслідків якої у всьому світі було спрямовано понад 16 трлн. дол. США. У зв'язку з цим дослідження теоретичних засад циклічного розвитку економіки та обґрунтування підходів щодо реалізації заходів її проциклічного регулювання набуває важливого практичного значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Періодичні зміни економічних показників були описані багатьма вченими економістами, до яких відносять праці М. Туган-Барановського, М. Кондратьєва, К. Жюгляра, Джозефа Кітчена, Й. Шумпетера. До сучасних зарубіжних вчених, що продовжують досліджувати економічні цикли, а головне антициклічне регулювання є: П. Дуглас, Ч. Плосер, Е. Прескот, П. Самуельсон, Р. Солоу, У. Свен, Ф. Кідленд, серед вітчизняних науковців варто виділити напрацювання Т. Богдан, О. Гонти, М. Дубини, Д. Лук'яненка, Н. Островської, А. Поручника, Я. Столярчука, В. Сацика,

О. Лактіонової, Н. Холявко, К. Шапошникова, С. Шарлєта. Періодичні зміни в економіці були об'єктом досліджень представників неокласичного, кейнсіанського, неокейнсіанського напрямів економічної теорії. Вчені зосереджували свою увагу та наступних проблемах: під впливом чого виникають економічні коливання, що є причиною таких змін, як можна швидко подолати економічні спади, чи причиною виникнення хвиль в економіці є певні природні закономірності, прорахунки державної політики в економічній сфері, чи можливо невігластво уряду країни.

Постановка завдання. Метою статті є розгляд особливостей природи економічних хвиль та циклів розвитку економіки.

Виклад основного матеріалу. Головна особливість ринкової економіки, яка проявляється в схильності до повторення економічних явищ, була визначеною ще в першій половині XIX ст. Вивчаючи причини надвиробництва і криз, економісти звернули пильну увагу на циклічні коливання в динаміці економічного життя.

Циклічність є формою розвитку національної економіки і світового господарства як єдиного цілого, це рух від однієї макроекономічної рівноваги в масштабі економіки в цілому до іншого. Циклічність характеризується періодичними злетами і падіннями економічної кон'юнктури. У періоди підвищення економічної активності відбувається розвиток економіки переважно екстенсивним шляхом, а в періоди зниження економічної активності – початком переважно інтенсивного розвитку.

Цикл завжди є повторюваним, відрізняється закінченістю. Ми завжди з чогось розпочинаємо і на чомусь закінчуємо. Таку ситуацію ми маємо змогу спостерігати у економіці.

Тоді як хвиля, в нашому розумінні, має глибину та висоту, вона може бути вищою чи нижчою відносно часу, протягом якого вона утворилася та рухається, хвиля знаменується своєю протяжністю – як довго хвиля набирає свого найвищого рівня і як низько вона опускається, а також хвиля має свою силу з якою вона несеться.

Наші висновки підтверджуються наведеними тлумаченнями зазначених понять. Зустрічаємо таке визначення циклу (лат. *suclus*, від грец. *Kyklos* – круг) – завершена послідовність функціонування матеріально-технічних компонентів об'єкта (явища) в просторі та часі. Коло подій, явищ, частин [1].

Цикл – це сукупність взаємозв'язаних явищ, процесів, що створюють закінчене коло розвитку протягом якогось проміжку часу.

Замкнений цикл – це технологічний процес, за яким певний продукт переробки багаторазово повертається до вихідної операції і бере участь у наступному циклі переробки [1].

У «Економічній енциклопедії» знаходимо наступне визначення циклу (гр. *kuklos* – коло) – сукупність процесів, робіт, операцій, які утворюють закінчену кругову послідовність [2, с. 880].

Що ж стосується трактування виробничого циклу, під ним необхідно розуміти: Виробничий цикл – це інтервал часу від початку до закінчення процесу виготовлення продукції, тобто час, протягом якого запущені у виробництво предмети праці перетворюються у готову продукцію. Він обчислюється для одного виробу або певної їх кількості, що виготовляється одночасно [3]. Тоді як хвиля – має різні тлумачення [4]: хвиля – зміна стану середовища (збурення), яке поширюється в просторі й переносить енергію.

В багатьох випадках з поширенням хвиль пов'язано передачу інформації. хвиля – процес розповсюдження коливань у будь-якому фізичному середовищі. хвильовий процес – процес передачі коливань. При цьому частинки середовища не рухаються разом з хвилею, а коливаються навколо своїх положень рівноваги. Середовищем, у якому поширюються хвилі може бути як речовина, так і вакуум, наприклад, у випадку електромагнітних хвиль. У вакуумі поширюються також недавно зафіксовані гравітаційні хвилі.

Залежно від характеру руху частинок середовища при поширенні розрізняють наступні типи хвиль: поздовжні (*Longitudinal waves*), поперечні (*Transverse waves*), а також хвилі на поверхні води (*Water waves*) та на поверхні пружного тіла. В цих двох останніх хвилях рух частинок середовища відбувається по більш складних траєкторіях (*Rayleigh waves*).

Хвилі характеризують величиною збурення – амплітудою й напрямком поширення. Швидкість поширення хвилі визначається властивостями середовища та геометрією області існування хвильового збурення і не пов'язана зі швидкістю руху частинок середовища при передачі збурень. Хвилі одного типу з різними рівнями збурень (різні локальні швидкості руху частинок середовища) поширюються з однаковою швидкістю. Часто при описі хвильових рухів для швидкості поширення збурень використовують поняття швидкість руху або швидкість світла. Хвильові збурення виникають під час руху тіл в рідині та газах та при нестационарному навантаженні пружних тіл. Затрати енергії на формування хвильових збурень визначається величиною хвильового опору. На відміну від циклу, в економічних словниках нами не знайдено визначення «Хвиля», «економічна хвиля».

Проте уникати визначення «Економічна хвиля», на нашу думку є недоречним, адже зважаючи на наші висновки та трактування поняття подане в тлумачних словниках, вважаємо що певні процеси, які відбуваються в економіці піддаються визначенню «хвиля», саме на економічних хвилях

ми зосередимо свою увагу досліджуючи глибини економічних криз, висоти економічних бумів. Саме через особливості цих понять ми повинні дотримуватися наступної логіки дослідження.

При дослідженні змін в економіці, необхідно визначати стадії циклу: бум (найвища на даному етапі точка розвитку), спад (погіршення, відхилення в гіршу сторону показників від найкращого показника), депресія (найвища точка цього етапу, яка відображає найгірші значення економічних індикаторів) та піднесення (відхилення в сторону зростання економічних показників від найгіршого показника). Завершеним вважається цикл, коли змінюється траєкторія руху (значення економічних індикаторів змінюються на протилежні) в протилежному напрямку.

В нашому дослідженні використовуватимемо наступні типи економічних циклів: цикл піднесення та економічний бум (зміна показників від найгіршого до найкращого) та цикл сповільнення та рецесії (зміна показників відбувається в сторону зниження, погіршення). Тоді як досліджуючи економічні хвилі, необхідно визначити глибину та висоту хвилі (саме значення економічних індикаторів, чи вони зазнали значних змін відносно попередньої хвилі), тривалість (тривалість протягом якої відбувається зростання економічних показників) такої хвилі, і чи хвиля нарощує силу чи вона її втрачає відносно попередніх значень показників таких хвиль (рис. 1).

Аналізуючи наведені визначення циклу та хвилі, а також користуючись власними міркуваннями, ми спробували графічно відобразити економічні цикли та хвилі. Зокрема відрізок А-В відображає цикл піднесення, тоді як відрізок на ділянці В-С відображає економічний цикл рецесії.

Відповідно до наведеного рисунку цикл має свої крайні точки, якими в цьому випадку є літери А;В;С, які характеризують початок і закінчення.

Проте через деякий проміжок часу (вісь Х), цикли в економіці повторюються. Економічна хвиля на цьому рисунку відображена і обмежена площею овалу. Хвилі притаманні різні положення вершин (В вище Н) і глибин (А нижче І), а також хвилі є різними за часовими параметрами, зокрема тривалість хвилі 1 є довшою ніж хвилі 2 (відрізок D-E є довшим ніж відрізок E-F).

Саме тому, силу хвилі ми можемо порахувати визначивши основні макроекономічні показники, їх динаміку, глибину їх зниження та висоту їх зростання, тривалість протягом якого відбуваються зміни від крайньої точки до крайньої наступної такої ж точки, час протягом якого спостерігаються рецесія та поживалення. В той час початок, тривалість чи завершення економічного циклу, необхідно аналізувати за крайніми змінами економічних показників (теперішнього до попереднього).

Дотримуючись такої логіки, нам буде простіше ідентифікувати та чітко розуміти про що йде мова: етап циклу чи силу, глибину, висоту чи тривалість хвилі, що дозволить зробити наукові дослідження більш якісними та ціннішими. Доцільність таких досліджень не піддаються сумніву.

В економічному науковому середовищі можна побачити думку про те, що економічні хвилі та цикли це неіснуючі категорії і не піддаються опису під загальноприйнятими закономірними визначеннями хвилі та циклу. Однак це не є правильним, адже кількість науковців, що розглядають економічні хвилі та цикли є надто великою щоб ігнорувати їхні дослідження. Вчені доводять про не надуманість проблеми, а її існування.

Саме тому досі продовжуються дослідження в цьому напрямку, основною метою яких є подолати періодичні економічні дисбаланси (здатність забезпечити ефективне антициклічне регулювання). Перше на що почали звертати увагу науковці були економічні кризи.

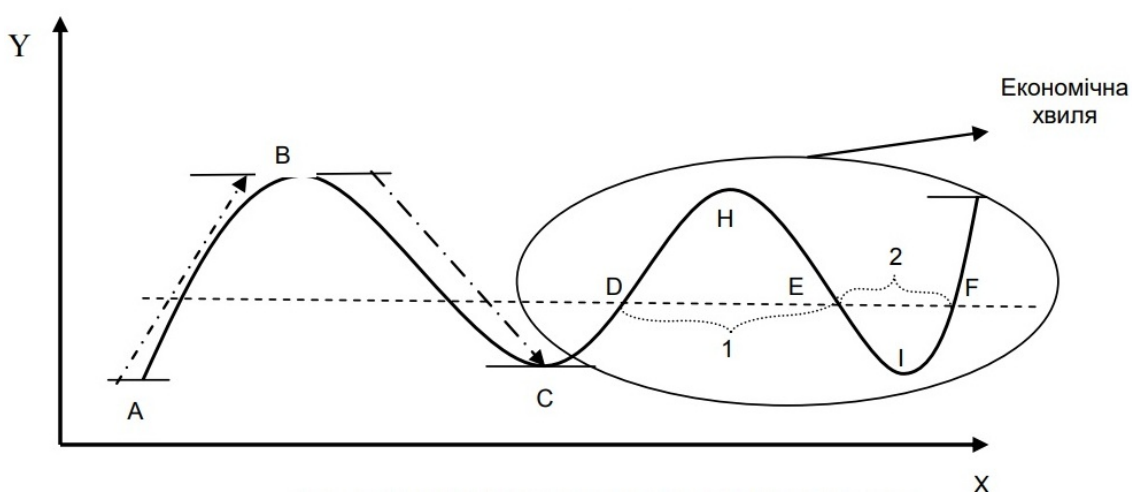

Рис. 1. Економічні хвилі та цикли

Джерело: складено автором на основі [1; 3; 4]

Проблема повторюваності економічних криз, причини їх виникнення та шляхи подолання привертала увагу вчених, які проводили свої дослідження на початку XIX ст. До таких досліджень можна віднести праці Г. Торнтон (1802 р.), Е. Лодерделя (1804 р.), Д. Рікардо (1817 р.), Т. Атвуда (1817 р.), Ж. Сімонді (1819 р.), які вбачали основною причиною неефективного розвитку економіки саме кризи, які час від часу відбувалися в економіках різних країн.

Саме криза є найбільшою дилемою, яка потребує вирішення, адже вона завдає найбільше проблем соціально-економічному розвитку. Ще на початку XIX ст. вчені інтенсивно почали вивчати причини та наслідки криз, результати яких були сформовані в єдину концепцію. До таких найбільш значимих розробок можна віднести праці англійських вчених У. Гершела, Т. Мальтуса, Дж. Вейда, С. Ракета, К. Хайда. Найбільш цікавим є те, що не всі з цих вчених були за фахом економістами.

Представники різних наук почали вивчати природу змін в економіці, хтось навіть вбачав в цьому природні особливості.

Перші пояснення економічних циклів було зроблено в межах неокласичного напрямку політичної економії. Зокрема прояви циклічності виробництва відбулися на початку XIX ст., як результат економічної кризи 1825 року. Першу спробу осмислення циклічного характеру капіталістичного виробництва зробив англійський економіст В.-С. Дживонс (1835–1882 рр.). Відповідно до концепції вченого, промислові і торгові цикли зумовлені циклами сонячної активності, що спричиняє коливання врожайності сільськогосподарської продукції, а це своєю чергою впливає на циклічність промислового виробництва [5, с. 881].

Схожі висновки були зроблені великий англійський вченим в галузі астрономії У. Гершелом. Пов'язуючи появу економічних криз з активністю сонця, погодою та врожайністю. Саме астроному за фахом приписують одні із перших обґрунтувань та якісні розробки в сфері економічної циклічності. На початку XIX ст. Т. Мальтус у своїй праці «Принципи політичної економії» вказав на чинники екзогенного (внутрішнього) характеру на причину виникнення економічних коливань, зокрема причиною таких змін був неефективний розподіл суспільного продукту виробленого в державі, що впливає на загальні попит та пропозицію, на інтенсивність торгівлі тощо.

Зважаючи на особливості розвитку економіки XIX ст., кожен вчений тієї епохи, розглядаючи проблему економічних коливань, вагомою причиною їх виникнення вбачав саме у відносинах, що виникали в сфері торгівлі. Зокрема до таких найбільш відомих трактатів також можна віднести працю «Історія середніх та робітничих класів» (1833 р.) Дж. Вейда.

Вже в середині XIX ст. з'являється найбільш значима думка, яка стала основою всіх наступних досліджень в сфері економічної циклології, відповідно до якої, економічні цикли виникають під впливом зміни ділової активності в країні. Виникає поняття «економічні цикли ділової активності», за допомогою яких вченим вдалося виявляти та прогнозувати наступні етапи економічного циклу.

У праці Т. Тука і У. Н'юмарч «Історія цін та їх коливань, 1792–1856 рр.» (1857 р.) було вказано та обґрунтовано, що кожна наступна фаза циклу ділової активності є наслідком попередніх змін, що дало підстави говорити про циклічно-генетичний підхід до аналізу економічної коливань. Вже пізніше відомі вчені Й. Шумпетер та У. Н'юмарч назвали такі наукові дослідження першою ендогенною теорією, що описує економічні цикли [6].

Розглядаючи економічні коливання, не можна залишити осторонь дослідження С. Дж. Лойда «Щодо причин і наслідків впливу на грошовий ринок» (1857 р.), який дослідив торгівельний цикл як процес із багатьма стадіями. «Умови торгівлі», – стверджував вчений, – «повертаються зі встановленим циклом: стан спокою, поліпшення, зростаюча довіра, процвітання, збудження, перегрів, конвульсії, тиск, стагнація, спад, повернення у стан спокою» [7].

Вчені XIX ст. вперше заклали нове наукове підґрунтя для аналізу економічних циклів, цими вченими було обґрунтоване не лише просте та хаотичне чергування періодів зростання та спаду в економіці країн, а як обумовлений певними чинниками процес змін ділової активності. Проблеми економічної циклічності торкалися і досліджували Г. Мур «Економічні цикли, закони та причини їх виникнення» (1914 р.), цей вчений пов'язував економічну циклічність з ритмами руху Венери. Швейцарський економіст С. Сімонді вбачав причину економічних криз з недоспоживанням населення, невідповідністю між споживанням та виробництвом. Тоді як К. Маркс вперше всебічно обґрунтував середні економічні цикли. Основною причиною коливань він вбачав у суперечності між суспільним характером капіталістичного виробництва і приватнокапіталістичним привласненням його результатів, а матеріальною основою циклічності автор «Капіталу» вбачав у масовому оновленні основного капіталу. Цікавими є погляди американського вченого Й. Шумпетера, який пов'язував циклічність капіталістичного виробництва із нерівномірним характером науково-технічного прогресу, особливостями розвитку основного капіталу.

Проаналізувавши вчення науковців середини XIX початку XX ст., бачимо, що в основному ними розглядалися причини економічних циклів, виникнення економічних криз, особливості виникнення яких, на думку, вчених були абсолютно різними,

від ритмів руху планет, активності сонця, до більш актуальних виробничих проблем, капіталістичного устрою. Проте, вже у другій половині XIX ст. на початку XX ст. вчені розробили цілі теорії економічних циклів, надавши їм наукового обґрунтування, виділивши основні особливості циклів, причини їх виникнення, тривалість, стадії циклу, та поділивши їх на наддовгі, довгі, середні та короткі.

Французький вчений Клемент Жугляр, який в середині XIX ст. (1862 р.) зробив розрахунки, які в подальшому отримали його назву – «цикли Жугляра» [8], який зазначив, що найрельєфніше виражаються саме промислові (ділові) середні цикли. Відповідно до теорії Жугляра, коливання спостерігаються не просто у рівні завантаження існуючих виробничих потужностей (і, відповідно, в об'ємі товарних запасів), але і коливання в об'ємах інвестицій в основний капітал. В результаті, до тимчасових запізнювань, додаються ще і тимчасові затримки між ухваленням інвестиційних рішень і зведенням відповідних виробничих потужностей (а також між зведенням і актуальним запуском відповідних потужностей). Додаткова затримка формується і між спадом попиту і ліквідацією відповідних виробничих потужностей. Бачимо, що проблема виникнення економічних циклів пов'язана із не співпадінням часу протягом яких рішення приймається і коли воно починає давати певні результати [9].

В той час, у 1920 році американським економістом Джоном Кітчіним та дослідником В. Крамаром були відкриті та обґрунтовані короткострокові фінансово-економічні цикли [10]. При цьому виникнення економічних коливань вчені розглядали як наслідок зміни світових запасів золота [11], що сьогодні не може задовольняти, у зв'язку зі змінами, які відбулися.

Проте сучасна наука пов'язує механізм генерування таких циклів із запізнюваннями за часом (часовими лагами) в русі інформації, що впливають на ухвалення рішень комерційними фірмами [12]. В цей же період, на початку XX ст. вчений Микола Кондратьєв, дослідив та довів існування довгострокових циклів кон'юктури, які сьогодні також називаються його іменем Хвилі Кондратьєва (Кхвилі) [13].

Вчений виявив взаємозв'язок статистичного та циклічно-динамічного розвитку економічної системи та його вплив на суспільний розвиток, вказав на незворотність криз в загальній структурі циклів, проаналізував структуру циклів та їх наслідки. Значну роботу вчений зробив, дослідивши довгі цикли кон'юктури та їх взаємозв'язок з середньостроковими циклами. Але найголовніше досягнення вченого є те, що він обґрунтував визначальну роль інновацій у зміні великих циклів. Зокрема наявність науково-технічного прогресу є підґрунтям до економічного зростання.

Як зазначає М. Кондратьєв, «...науково-технічний прогрес матеріалізується в глибоких змінах техніки виробництва й обміну, а також в значних трансформаціях основних умов господарського життя суспільства. Саме технологічні винаходи і відкриття є запорукою таких якісних та революційних змін» [14].

Відповідно до наукових результатів Кондратьєва, цикли тривають 50 років і зумовлені процесом якісних змін базисних поколінь і технологій, транспортних засобів, великих споруд та інше у провідних галузях економіки [15, с. 21]. Не можна залишити поза увагою дослідження українського вченого, Нобелівського лауреата у галузі економіки Саймона Кузнеця [16], який проаналізував інвестиції в основний капітал як джерело економічного зростання і створив теорію про сектор, що лідирує. Він дійшов висновку, що інвестиції у пов'язані між собою галузі промисловості створюють певний кластер який повторюється з 30-річною періодичністю. Під таким сектором, що лідирує, він об'єднав ті галузі, які є технологічно та організаційно взаємопов'язаними. В проведеному С. Кузнецем дослідженні ним виділено два основних сектори, що лідирують – первинний (добувні галузі, сільське господарство) і вторинний (промислові обробні галузі). Динаміка економічного зростання, за ідеєю С. Кузнеця, пояснювалась зміною періодів, протягом яких співвідношення цін на продукцію цих секторів сприяє підвищенню прибутків у промисловості, періодами, коли це співвідношення більш сприятливе для розвитку первинних секторів. Така дзеркальна цінова динаміка у двох взаємопов'язаних секторах економіки породжує дискретність у величині та напрямі інвестиційних потоків. Саме через такі дослідження ми маємо змогу знати про цикли (ритми) Кузнеця.

Таким чином, С. Кузнець зробив дуже важливий висновок, що інвестиції в промисловий сектор схильні до кластеризації з досить чіткою 30-річною періодичністю, і тим самим пояснив механізм великих циклів кон'юктури видатного російського економіста Миколи Кондратьєва. Цьому видатному вченому, якого можна назвати учнем і послідовником видатного американського вченого Вільяма Мітчелла [17], належить відкриття й дослідження «будівельних циклів», вчений доводить що такі хвилі тривають з амплітудою 16-25 років, які приблизно в два рази довші за цикли Жугляра і пов'язані з поновленням пасивної частини основних фондів – будівлею житла.

Досліджуючи економічні цикли та хвилі, ми не можемо оминати увагу дослідженням видатного українського вченого Михайла Туган-Барановського [18], яким у кінці XIX ст. (1984 р.) створено теорію періодичності промислових криз, зумовлених циклічністю інвестиційних процесів,

що забезпечують довгостроковий підйом швидким розширенням одного або кількох ключових секторів.

Відповідно до теорії Туган-Барановського, кризи в Англії зумовлює приливи і відливи економічного життя, що циклічно повторюються. Цикл буває довготривалим або короткочасним в залежності від конкретних економічних умов, що складаються в кожний історичний період. Цикл не представляє собою явища, що управляється математичним законом, оскільки кризи в Англії XIX ст. повторювались з інтервалом від 7 до 11 років. Рух періодичний у тому смислі, що відбувалася зміна послідовних фаз процвітання і депресії, виникнення і зникнення яких мають циклічну форму. По суті, промисловий цикл можна представити як закон, притаманний самій природі капіталістичної економіки [19].

Як вказує Туган-Барановський, завдяки наявності грошей і кредиту, усі коливання економіки отримують набагато більший розмах. Але фактори грошового обігу тільки посилюють цикл, оскільки гроші не є основною причиною. Промисловий цикл глибоко коріниться в самій природі капіталістичної економіки. Невід'ємні властивості сучасної економіки роблять цикл невідворотним явищем. Але це ще не пояснює, чому фази процвітання і депресії з такою дивною правильністю змінюють одна одну. Відповідь на це питання впливає саме з історії промислових циклів у Великій Британії.

На думку Туган-Барановського, самою характерною особливістю промислових коливань є той факт, що зміни цін на залізо співпадають з фазами циклу. Ціна заліза незмінно висока у часи процвітання і незмінно низька при депресії. Ціни інших продуктів коливаються далеко не так закономірно. Це вказує на існування тісного зв'язку між коливаннями попиту на залізо і фазами циклу. Попит на залізо збільшується у період процвітання і скорочується у період депресії. Але залізо є основним матеріалом, що використовується при створенні засобів виробництва. За станом попиту на залізо можна судити й про попит на знаряддя виробництва у цілому. Значить, висхідна фаза циклу характеризується збільшенням попиту на засоби виробництва, низхідна фаза – скороченням цього попиту.

Відповідно до висновків науковців, прийнято розглядати велику кількість циклів, які вирізняються різною частотою повторюваності та тривалості, зокрема це:

1. Аграрні надмалі цикли строком до 1 року – сезонні короткострокові коливання в сільському господарстві;

2. Фінансово-економічні малі цикли строком 3-5 років (у середньому 4 роки) – короткострокові коливання фінансово-ділової активності;

3. Промислові (ділові) середні цикли строком 7-11 років (у середньому 9 років) – середньострокові коливання, пов'язані з поновленням активної частини основного капіталу в промисловості;

4. Будівельні середні цикли строком 16-20 років (у середньому 18 років) – середньострокові коливання, пов'язані з поновленням пасивної частини основного капіталу, перш за все житла;

5. Великі цикли кон'юнктури строком 50-60 років (у середньому 54-55 років) – довгострокові “довгі хвилі” зміни технологічних укладів (ТУ);

6. Надвеликі вікові цикли – довгострокові коливання строком 100-120 років (у середньому 108-112 років), наприклад, вікові цикли зміни економічного та політичного лідерства.

Існування вище зазначених циклів було доведено в різні історичні періоди, різними науковцями та базувалося на конкретних аналітичних дослідженнях.

З існуванням таких хвиль ми повністю погоджуємося, адже базуючись на власних емпіричних спостереженнях, маємо змогу зробити наступні висновки. Зокрема надкороткі хвилі зумовлені сезонними змінами і які підтверджуються щорічними змінами у структурі ВВП, зростанням ділової активності, змінами в торговельному балансі, надходженнями податкових платежів.

Що ж стосується інших циклів, їх існування підтвержене відповідними доказами та розрахунками відомих вчених економістів, зазначених вище. Такі дослідження розкриті в численних наукових працях. Отже, проаналізувавши та навівши основні висновки наукових досліджень вчених-економістів, що вивчали особливості економічних циклів, стверджуємо, що ними зосереджено увагу в основному на доведенні існування економічних коливань, виокремлення причин їх виникнення, на тривалості, проте обділеною залишилася проблема антициклічного регулювання.

На основі набутих знань, досвіду та похідних факторів можна передбачити та точно визначити тривалість економічного циклу. Проте тривалість циклу є лише однією із сторін, які не дають повного уявлення про майбутній розвиток економіки країни. Важливо визначити економічні тренди, які можуть мати місце в країні.

Висновки з проведеного дослідження. Проведене дослідження теоретичних засад і особливостей економічних хвиль та циклів розвитку економіки дозволяє зробити висновок про те, що циклічний розвиток економіки є об'єктивною закономірністю. Аналіз теорій і концепцій циклічного розвитку свідчить про широкий діапазон поглядів науковців, що одночасно дає можливість обрати найбільш ефективні для кожної країни методи реагування на кризові явища з метою подолання негативних наслідків, породжених ними.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Цикл. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%BA%D0%BB>
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 3 / Редкол.: ... С. В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ: Видавничий центр «Академія», 2002. 952 с.
3. Організація виробництва: конспект лекцій. URL: <https://buklib.net/books/24810/>
4. Хвиля. Вікіпедія. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A5%D0%B2%D0%B8%D0%BB%D1%8F>
5. Сацук В. І. Антициклічне регулювання за умов глобалізації: дис. ... канд. ек. наук: 08.01.01. Київ, 2006. 215 с.
6. Zarnowitz Victor. What is a Business Cycle? National Bureau of Economic Research (Cambridge, MA), Working paper No. 3863. 1991. October. 86 p.
7. Juglar C. Des crises commerciales et de leur retour periodique en France / en Angleterre et aux Etats-Unis. Paris, 1862.
8. Цикли Жюгляра. Вікіпедія. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B8_%D0%96%D1%8E%D0%B3%D0%BB%D1%8F%D1%80%D0%B0
9. Kitchin J. Cycles and Trends in Economic Factors. Review of Economic Statistics. 1923. Preliminary. Vol. V. January. P. 10–16.
10. Crum W. Cycles of rate on Commercial Paper. Review of Economic Statistics. 1923. Vol. V. January.
11. Галяутдинов Р. Р. Экономический цикл: причины, фазы и виды. URL: <http://galyautdinov.ru/post/ekonomicheskij-cikl-fazy-i-vidy>
12. Цикли Кітчйна. Вікіпедія. 2015. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A6%D0%B8%D0%BA%D0%BB%D0%B8_%D0%9A%D1%96%D1%82%D1%87%D0%B8%D0%BD%D0%B0
13. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры. Вопросы конъюнктуры. 1925. Выпуск 1. Т. I. С. 28–79.
14. Кондратьев Н. Д. Избранные сочинения. Москва: Экономика, 1993. С. 24–83.
15. Кондратьев Н.Д. Большие циклы экономической конъюнктуры. Доклад в Институте экономики 6 февраля 1926 г. Проблемы экономической динамики. Москва: Экономика, 1989. С. 172–226.
16. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Москва: Экономика, 2002. С. 320–321.
17. Антициклічне регулювання ринкової економіки: глобалізаційна перспектива: монографія / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук [та ін.]; За заг. ред. Д. Г. Лук'яненко та А. М. Поручника. Київ: КНЕУ, 2010. 334 с.
18. Kuznets S. S. Cyclical Fluctuations: Retail and Wholesale Trade, United States, 1919–1925. New York, 1926.
19. Kuznets S. S. Secular Movement in Production and Prices. Boston, 1930.
20. Kuznets S. S. Modern Economic Growth: Rate, Structure and Spread. New Heaven, 1966.
21. Митчелл У. К. Экономические циклы. Проблема и ее постановка. Москва; Ленинград: Госиздат, 1930. 503 с.
22. Островська Н., Пітик О., Жаворонок А. Фінансово-економічна стійкість держави: стратегія та напрями досягнення. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2016. № 1(5). С. 224–229.
23. Пілевич Д.С., Дубина М.В. Проблеми активізації формування та залучення інвестицій у розвиток національної економіки. Науковий Вісник: фінанси, банки, інвестиції. 2014. № 1(26). С. 94–101.
24. Туган-Барановский М. И. Избранное. Периодические промышленные кризисы. История английских кризисов. Общая теория кризисов. 3-е совершенно переработанное издание. Санкт-Петербург, 1914.
25. Туган-Барановский М. И. Промышленные кризисы в современной Англии, их причины и ближайшие влияния на народную жизнь. Санкт-Петербург, 1894.
26. Шапошников К.С. Вплив інституційного середовища на інноваційний розвиток економіки регіону. Причорноморські економічні студії. 2018. 29. С. 34–36.
27. Shkarlet S., Kholiavko N. & Dubyna M. Territorial reform in the system of strategic management of energy-economic and information spheres of the state. Economic Annals-XXI. 2015. 5-6. P. 103–107.
28. Shkarlet S.M., Gonta O.I. & Dubyna M.V. Peculiarities of system approach use to cognition of economic phenomena. Scientific Bulletin of Polissia. 2016. 4(8), 1, 9–17.
29. Shkarlet S.M. & Dubyna M.V. Methodological aspects of the using turbulent approach in economic research. Problems and prospects of economics and management. 2016. № 4(8). P. 44–50.
30. Shkarlet S.M. & Dubyna M.V. Application of turbulent approach to the knowledge of the economic systems. Scientific Bulletin of Polissia. 2017. № 1(9). P. 1. С. 8–15.